

πως δηλαδὴ πάντα ἡρτηνται ἐκ τοῦ θείου προορισμοῦ καὶ τῆς θείας βουλήσεως, ὁ δὲ ἀνθρωπος εἶναι παίγνιον τοῦ θεοῦ, ἀπλοῦν τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ ὅργανον· κατ’ ἀκολουθίαν ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία εἶναι ἀδύνατος, ὅπερ ἀτοπον¹. Ὁ λόγιος ἀρχιεπίσκοπος ἐγένετο ἀφορμή, ἵνα ἄλλοι τε πολλοὶ μετάσχωσι τῆς διαμάχης καὶ δὴ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Σκῦτος².

§ 2. Ἰωάννης ὁ Ἰρλανδὸς ἢ Σκῦτος.

1. **Βίος καὶ συγγραφή.** Τοὺς εἰρημένους ἀνδρας, συλλέγοντας ἀπλῶς καὶ προϊάγοντας τοὺς παραδεδομένους διανοητικοὺς θησαυρούς, ἥπερέβαλε πολὺ καὶ κατέστη ὁ δημιουργὸς τοῦ πρώτου φιλοσοφικοῦ συστήματος ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι Ἰωάννης ὁ κατὰ τὰ χειρόγραφα δομιζόμενος νῦν μὲν Σκῦτος (*Scottus*) νῦν δὲ Ἰρλανδὸς (*Eriugena*)³, γεννηθεὶς περὶ τὸ 810 ἐν Ἰρλανδίᾳ⁴. Ἐν τοῖς τότε ἀκμαίζουσι πανδειτηρίοις τῆς Ἰρλανδίας ἔτυχε πιθανῶς τῆς πρεπούστης μορφώσεως καὶ ἐγένετο οὐ μόνον τῆς λατινικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγκρατῆς. Ἐκ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων ἐτέμαι τὸν Ἀριστοτέλη καὶ διαφερόντως τὸν Πλάτωνα⁵. ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων πατέρων ἀνέγνω ἀπ’ εὐθείας, οὐχὶ διὰ μεταφράσεων, τὰ συγγράμματα τοῦ ψ—Διονυσίου καὶ Μαξίμου τοῦ σημολογητοῦ, ὃν ἔνια μετέφρασκεν εἰς τὴν λατινικήν, ὡς καὶ τὰ τοῦ Ἐπιφανίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς τούτου εἶναι ἄγαν σκοτεινά, τοσοῦτο δὲ

¹ Ὁ Ηίκιμαρ διατείνεται ἐπὶ τοῦ Λύγουστίνου ἐφειδόμενος ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει προορισμός, ὁ πρὸς τὴν χάριν καὶ τὴν μακαριότητα, τὸ δὲ καὶ δὸν ὁ θεὸς ἐπιτρέπει μόνον καὶ προορῖν αὐτὸς καταδικᾶται εἰς τιμωρίαν. (Ἐνθ. ἀνωτ. 16. 19. 33).

² Τὴν οἰκείαν βιβλιογραφίαν Ἰδὲ παρὰ *Übergang-Gieger*, 692 ἐξ.

³ Κατ’ ἐπιγενεστέραν γραμμὴν λέγεται *Jeruigena* οὐδέποτε δὲ *Eriugenā*. Ἡ ἐποχυμία *Eriugenā* ἔλκει τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ κελτικοῦ τίτου *Ch)éríu* — *Erin*, σημαίνοντος τὴν Ἰρλανδίαν.

⁴ Κατὰ τὴν καταγωγὴν ἦτο Σκῦτος, διὸ καὶ λέγεται *Scottus* ἢ *Scottigena*. Ἡ Ἰρλανδία ἐκαλεῖτο μέχρι τοῦ 11ου αιῶνος *Scotia major* καθὼ μητρόπολις τῶν εἰς Σκυτίαν μεταναστάντων.

⁵ Ἐκ μὲν τῶν τοῦ Πλάτωνος συγγραμμάτων ἐγίνωσκε τὸν Τίμαιον διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Χαλκιδίου (ἥ, κατὰ *Dräseke*, ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος) γενομένης μεταφράσεως, ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ περὶ ἐρμηνείας καὶ τὰς Κατηγορίας μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Πορφυρίου.

μόνον φαίνεται βέβαιων ὅτι περὶ τὸ ἔτος 847 μητροκλητής ὑπὸ τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ ιριδικροῦ πρωτότυπη τῆς βασιλικῆς Σχολῆς (schola palatina) καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἐποιήσατο τὴν μετάφρασιν τῶν ἔργων τοῦ λεγομένου Διονυσίου τοῦ "Ἄρεωπιτυίτου". Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρόστατου βασιλέως (τῷ 877) τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωάννου διφανίζεται ἀπὸ τῆς ιστορίας. Κατὰ τὸν Ηλισθαντήν¹ διαθένεται περὶ τὸ 877 ἐν Γαλλίᾳ. Κατά τίνας δὲ μαρτυρίας ἐκλήθη ὑπὸ Ἀλφρέδου τοῦ μεγάλου εἰς τὸ ἐν Ὁξεωνίᾳ ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον καὶ στεφούμενος γενόμενος ἔδολοφρονήθη ὑπὸ τῶν μανιαζούντων. Ἀλλά οὐ εὔδησες αὕτη προηῆλθεν ἐκ συγχύσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωάννου πρὸς ἄλλου διμώνυμον.

Οἱ Ιακωβίνοι διακρίνεται δύο περιόδους ἐν τῇ ἀνατολίᾳ τοῦ Σκάθου. Εν τῇ πρώτῃ ὑπέστη μὲν οὗτος τὴν ἐπίδρασιν Ὅμηρος τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ὑπέστη δὲ μᾶλιστι τὴν τῶν Λατίνων Πατέρων καὶ ἴδιᾳ τοῦ Αὐγουστίνου. Τότε παρατηρεῖται τὸ διαδίκτυον εἰς Μαρτιανὸν Καπέλλαν καὶ συνέγραψε κατὰ παρόμοιον τοῦ Ηίνκμαρ τὸ ἔργον «De divina prædestinatione»². Κατὰ δὲ τὸν δευτέραν περίοδον ἔσχον δυοπήν ἐπὶ τὸν Σκάθον "Ελληνες θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι. "Οθεν περὶ τὸ 858 μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὸ συγγράμματα τοῦ ψ—Διονυσίου καὶ περὶ τὸ 864 τὸ Περὶ διαφόρου μπούτων ἔργον Μαξίμου τοῦ διολογητοῦ ὃς καὶ τὸ περὶ κατισκενῆς ἀνθρώπου Ὅμηρος τοῦ Νύσσης. Αἱ Ἑλληνικαὶ σπουδαὶ κατέστησαν τῷ Ἰωάννῃ οἰκείατερον τὸν νέον πλατωνισμόν, ὃν ἡδη εἶχεν εἴησε παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ, καὶ προωδοποίησαν τὸ κυριώτατον αὐτοῦ ἔργον Περὶ φύσεως μεριαμένης (De divisione natura), ὅπερ ἐκ πέντε βιβλίων συγκεΐμενον ἔχει μορφὴν διαλογικὴν καὶ περιλαμβάνει τὸ οἰκεῖον φιλοσοφικὸν καὶ θεολογικὸν σύστημα ἐκ στοιχείων τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς τῶν Πατέρων πιλοσοφίας³.

¹ Nouvelle biographie générale, τόμ. 16.

² Ἐν τούτῳ καταπολεμεῖ τὴν θεωρίαν τοῦ Godescale δεινώνον ὅτι ὁ προορισμὸς εἶναι ἀπλοῦς. Ο θεὸς δὲν γινώσκει τὸ κακόν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν προορίζει αὐτό· εἰς ἄρα καὶ μόνος ὑπάρχει προορισμός, ὁ πρὸς τὸ ἄγαθὸν καὶ τὴν μακαριότητα.

³ Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον περὶ τὸ 867 συγγραφὲν παρέχει τὸ πρῶτον ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι μεγαλοπρεπὲς σύστημα, ὅπερ ἡτο ἀνώτερον τῆς τότε διαγνωτικῆς καταστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινε τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον. Τῷ 1681 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Th. Gale καὶ στεφούμενος ὑπὸ τοῦ C. Schlüter τῷ 1838. Ἀκριβεστέρα εἶναι η ὑπὸ τοῦ H. Floss γενομένη τῷ 1858 ἔκδοσις, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν 122ον τόμον τῆς πατρολογίας τοῦ Migne (ser. lat.).

‘Ωσαύτως ἔγραψεν ὁ Σκότος ὑπόμνημα εἰς τὴν *Consolatio* τοῦ Βοηθίου¹ καὶ ἔτερον εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον². Εἰς ταῦτα προστεθήτω ἔξηγησις εἰς τὰ θεολογικὰ συγγραμμάτια (*Opuscula theologica*) τοῦ Βοηθίου, διπερ ὑπόμνημα εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν διηγειδῶν καὶ ᾧτο μέχρι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος εὑρέθεις διαδεδομένον³. Τέλος μνημονεύομεν τὰ ποιήματα τοῦ Σκότου⁴ καὶ τὴν προσνεμομένην αὐτῷ μετάφρασιν τῶν λύσεων⁵ τοῦ Λυδοῦ Προσκιανοῦ, διστις ἐπὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ ἔγραψεν ἀποκρίσεις ἀναγρεζομέναις εἰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλέως τῶν Πρεσβύτων Χοσρόου περὶ ζητημάτων φυσικῶν καὶ ψυχολογικῶν⁶.

2. Θρησκεία καὶ φιλοσοφία. Πρώτη καὶ κυριωτάτη πάσης γνώσεως πηγὴ είναι ἡ θεία ὑποκαλυψία, ὥποτε τὸ κῦρος τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀπάρχει ἀδιάσειστον⁷. ‘Ο ἐπιστυμῶν ἀλλα γὰρ ἐπιτυγχάνῃ τῆς ἀληθείας καὶ οὗτοι ἄγνοι καὶ καθηλόν βίον διφεύλει γὰρ δριμάται ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῆς Γραφῆς· οἱ πίστις εἶναι οἱ βάσις πάσης γνώσεως, ὅφελός τις εἴτε οὐκ εἴγενται ἐν τῇ Ἑλλάνῳ φρίστει οὐτὶ τοῦ δημιουργοῦ γνῶσις⁸. Πλὴν ἀλλὰ δὲν ἀρνεῖται ὁ Σκότος εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν τὴν γνωστὴν τῆς θείας ἀληθείας δύναμιν· διότι διττὴν παραδέχεται τῆς γνώσεως πηγὴν, τὴν αὐθεντίαν καὶ τὸν λόγον. ‘Η ἀληθής αὐθεντία δὲν ὄντις πειτεὶ τῷ δραθῷ λόγῳ οὐδὲν ὁ δραθὸς λόγος διαφωνεῖ πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐθεντίαν, διότι ἀμφότεροι πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, τῆς θείας σοφίας⁹. Οἱ μὲν αὐθεντεῖστεροι τὸν νοῦν διφεύλουσι γὰρ στοιχῶσι τῇ

¹ Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Τριερῶν (Trier) ὑπάρχουσι (καθ. 1003) μέρη τοῦ εἰς τὸν Βοήθιον ὑπομνήματος τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ρετιγίου.

² Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Laon ἀπόκειται αὐτόγραφον τοῦ μόνον ἐν ἀποσπάσμασι σωζομένου ὑπολινήματος τούτου τοῦ Σκότου.

³ Άι περὶ δινὸν λόγος ἐρμηνεῖσι συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Σκότου μεταξὺ τῶν ἔτων 867 καὶ 891. Ἐξεδόθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ E. Rand, J. Scottus, 1906. Πρβλ. καὶ M. Manitius, *Gesch. der lat. Lit. des Mittelalt.* 1, 330. 337 ἐξ.

⁴ Ἐπιθεὶ L. Traube, ἐν Monum. German. 3, 518 ἐξ.

⁵ Ἡ λατινικὴ μετάφρασις ἐπιγράφεται *Solutiones de eorum, de quibus dubitavit Chosroes Persarum rex.*

⁶ Manitius, ἐνθ. ἀνωτ. 1, 331. 338.

⁷ *De divis. nat.* 3, 17.

⁸ Αὐτ. 1, 64. 1, 71.

⁹ Αὐτ. 1, 66 «Nulla itaque auctoritas te terreat ab his, quae rectae contemplationis rationabilis suasio edocet. Vera enim auctoritas rectas rationes non obsistit, neque recta ratio verae auctoritati. Ambo siquidem ex uno fonte, divina videlicet sapientia, manare dubium non est».

αὐθεντίᾳ οἱ δὲ ἴσχυρότεροι δὲν πρέπει νὰ ὑπεράνται αὐτῇ ἀλλ' ὅτὸ τὸ κάλυμμα τῶν μεταφορῶν καὶ εἰκόνων νὰ ἀνεγράψουν διὰ τῆς ἀληγορικῆς ἐρμηνείας τὴν ἐνδοτέρων καὶ ἀπόσημων τῆς Γραμμῆς ἔννοιαν, τούτεστι νὰ κατανοῶστε διὰ τῆς ἐλλόγου ἐρείνης τὰς λανθανούσας ἀληγορίες¹. Οὐδεμίαν δὲ ποιούμενος ὁ Σκῦτος διάσημον τὸν κατὰ λόγον ἀληθειῶν καὶ τῶν μυστηρίων πειράτην πάμες τὰς ἀληγορίες τῆς ἀποκαλύψεως νὰ ἀποδεῖξῃ διὰ τοῦ λόγου. Ποιεῖ δὲν τὸ αριεζόμενον τῆς φιλοσοφίας ὅσον περὶ καὶ τὸ τῆς θρησκείας καὶ κατ' ἀκολούθιαν ἐγκρίνει τὴν τοῦ Αἰγαίουτίνων ἀπόφαυσιν, καί τοῦτο ἡ ἀληγορία θρησκεία καὶ ἡ ἀληγορία φιλοσοφία συμπίκτουσιν εἰς ταῦτα. "Ἄλλα μᾶλλα θέτε τὸν λόγον ἐν κρείττονι μοίρᾳ καὶ λέγει ὅτι ἐν περιπτώσει συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐθεντίαν διρεῖλομεν νὰ προτιμήσουν ἔχετενον"².

Πρὸς τὴν θεοσοφικὴν καὶ γνωστικὴν τάσιν αναγέννεται ἡ μαστική. "Ο νοῦς, παρατηρεῖ, εἶναι καὶ" ἔσωτὸν σκότος καὶ ἀδιναττὴ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ θεῖα ἀπόρρητα, ἕπει μὴ φωτισθῆ ὅπο τοῦ ἥλεων τοῦ θείου λόγου. "Υπὸ τοῦ ὑπὲρ φύσιν φυτὸς καταλαμπόμενος δόνατος νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ σκότους καὶ νὰ ἐποπτεύῃ ἀμέσως τὴν ἀπομιάνην ἀλήθειαν. Κυρίως λοιπὸν οὐχὶ ὁ νοῦς ἐνορᾷ τὴν ὄφεστην ἀληγορίαν ἀλλ' αὐτὴ ἐποπτεύει ἔσωτὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐχὶ ὁ ἀνθρώπος γινόσκει τὸν θεὸν ἀλλ' ὁ θεὸς γινώσκει ἔσωτὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐχὶ ὁ ἀνθρώπος ενδοσκει τὸν θεὸν ἀλλ' ὁ θεὸς ενδοσκει ἔσωτὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ"³.

3. Διάκρισις τεσσάρων φύσεων. Έπιχειρῶν ὁ Σκῦτος νὰ διαπούῃ τὸ ἔσωτον φιλοσόφημα διακρίνει τὸ πᾶν ἢ τὴν φύσιν, τοιτέστι τὸ σύνολον παντὸς ὄντος καὶ μὴ ὄντος⁴, εἰς τέσσαραν εὔδη.

a') "Ἡ πρώτη φύσις εἶναι ἡ δημιουργοῦσα καὶ οὐ δημιουργούμενη (natura, quae non creatur et creat), τοιτέστιν ὁ θεός, ἐπ' ὅσον εἶναι ἡ ὑπερτάτη ποιητικὴ αἵτια πάντων.

¹ Αὐτ. 1, 67.

² De div. nat. 1, 69 «Auctoritas ex vera ratione processit, ratio vero nequaquam ex auctoritate. Omnis enim auctoritas, quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio . . . nullius auctoritatis adstipulatione roborari indiget.».

³ Αὐτ. 3, 1, 2, 28.

⁴ Μὴ δι' νοεῖ ὁ Σκῦτος οὐχὶ τὸ μὴ δλῶς ὑπάρχον (quod penitus non est), τὴν καθαρὰν ἀρνησιν, ἀλλὰ πρῶτον καὶ χωρίς τὸ ὑπερβάλλον τὴν πατέρα ἐφ' ὅσον δὲν γινώσκεται ὑπὸ τοῦ κατωτέρου. Προσέτι δὲ μὴ ὅν σημαίνει τὸ δυνάμει ὑπάρχον (οἷον τὸ φυτὸν ἐν τῷ σπόρῳ), δις καὶ τὸ σοματικὸν αἴτιον.

β') Ἡ δευτέρα φύσις εἶναι ἡ δημιουργούμενη καὶ δημιουργοῦσα (*natura, quae creatur et creat*), περιλαμβάνει δὲ τὰς μορχεγόνους τῶν ὄντων αἰτίας (*causas primordiales*), τὰς ἐν τῷ θεῷ ὑπαρχούσας αἰδίους ιδέας, αἴτινες ως ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεθειμέναι εἶναι φύσις δημιουργούμενη (*natura naturata*) ως δρῶσαι δὲ καὶ ἐνεργοῦσαι καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἀποκαλυπτόμεναι εἶναι φύσις δημιουργὸς (*natura creatrix*).

γ') Ἡ τούτη φύσις εἶναι ἡ δημιουργούμενη καὶ οὐ δημιουργοῦσα (*natura quae creatur et non creat*), τ. ἐ. ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ὃστις ὑπάρχων ἀποτέλεσμα καὶ ἔμφάνεια τῶν ἀιδίων δυνάμεων ἐδημιουργήθη καὶ οὐδὲν δημιουργεῖ.

δ') Τετάρτη τέλος φύσις εἶναι ἡ οὔτε δημιουργούμενη οὔτε δημιουργοῦσα (*natura quae non creatur et non non creat*), ἢτοι ὁ θεός, ἐφ' ᾧ σον εἶναι ὁ τελικὸς πάντων τῶν ὄντων σκοπός. Διότι πᾶν ἐκ τῆς καθολικοῦ αἰτίας προελθὸν τείνει φυσικῇ τινι κινήσει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν¹, εἰς ἣν ἐπανεῳχόμενον ενθίσκεται σταθερὰν καὶ ἡρεμούσην². Περὶ τῶν φύσεων τούτων ἔσται ἡμῖν ἐν τοῖς ἔξις διὰ βραχέων δὲ λόγοις.

4. **Ἡ πρώτη φύσις.** Ὁ θεὸς εἶναι ἀρχὴ καὶ μέσον καὶ τέλος· ἀρχὴ μέν, διότι ἐξ αὐτοῦ κατάγονται πάντα τὰ κοινωνοῦντα οὐδίας· μέσον δέ, διότι ἐν αὐτῷ καὶ δι³ αὐτοῦ πάντα ὑφίστανται καὶ κινοῦνται· τέλος δέ, διότι πρὸς αὐτὸν κινοῦνται πάντα ἑητοῦντα τελείωσιν καὶ ἡρεμίαν. Ὁ θεὸς μόνον εἶναι ἀληθῆς, διότι ὑπάρχει ἡ οὐσία πάντων (*essentia omnium*)· εἶναι μὲν ἐν πᾶσι τοῖς καὶ δι³ ἑκαστον ἄλλο ἄμα μένει ἐν ἑαυτῷ· εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἄμα ὑπὲρ τὸν κόσμον⁴. Ὁ θεὸς καὶ δι³ ἑαυτὸν εἶναι ἀπρόσιτος οὐ μόνον εἰς τὸν ἀνθερόμενον καὶ φθειρόμενον. Τέλος γὰρ ὅν εἶναι καὶ ἡ ἀμιαρτία ὡς ἀπόλεια τῆς θείας εἰκόνος. *De divis. nat. 1, 2* ἐξ.

¹ Λότ. 5, 8 «*Finis enim totius motus principium sui . . . quod appetit et quo reperto cessabit, non ut substantia ipsius percat, sed ut in suas rationes, ex quibus profectus est, revertatur*».

² Λότ. 1, 1 «*Videtur mihi divisio naturae per quatuor differentias quatuor species recipere: quarum prima est in eam, quae creatur et non creatur, secunda in eam, quae creatur et creat, tertia in eam, quae creatur et non creat, quarta, quae nec creatur nec creatur*». Πρὸ. καὶ 2, 1. 21. 3, 6. 23.

³ Λότ. 1, 3. 11. 13. 3, 20. «*Ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia et fit in omnibus omnia et in se ipsum redit, revocans in se omnia, et dum in omnibus fit super omnia esse non desinit*».

πίνον λογισμὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πειθαρετικὴν τῶν πρωτότυμων ἐποπτήσεων νόησιν. Δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ εἶναι ἀλλὰ μόνον δτε εἶναι¹. Καὶ προσνέμονται μὲν τῷ θεῷ πολλοὶ χαρακτηριστικοὶ ἀλλ' οὐδὲν κατηγόρημα δύναται κυρίως αὐτῷ νὰ ἀποδοῖται. "Οὐκέτι πρέπει νὰ διαχριθῇ διττὴ θεολογία, η καταφατική καὶ η ἀποφατική" ἔχειν μὲν προσέμει τῷ θεῷ τὰς τελειότητας τῶν δημιουργημάτων, αὕτη δ' εὐθοχώτερον ἀρνεῖται αὐτὰς ὡς μὴ προστριψόμεις εἰς τὸ θεῖον. Λίγιοι δὲ θεῖοι εἶναι ὑπέρτερος παντὸς κατηγορήματος, οπότε ὑπάρχει οὗνος πάλις ἀντιθέσεως²: εἶναι ἐπέκεινα τῆς οὐδείς καὶ κατὶ τοποῦτο μόνον δύναται νὰ δυομασθῇ μεταφραστικῶς οὐδείς, καὶ³ οὗτον εἶναι αὐτὸν πασῶν τῶν οὐσιῶν⁴. "Ωπάντως δὲν ἔχει ποιότητα οὐδὲ ποιότητα οὐδὲ μεταφράστητον οὐδὲ κένησιν καὶ χρόνον οὐδὲ πάσιον καὶ οὐδὲγενταν⁵". "Ἄλλος εἰπεῖν δὲ θεῖος εἶναι ἐπέκεινα πάντων τῶν διαφοριμῶν καὶ οὐδιότερος πέστης μορφῆς. "Υπάρχει μὲν αὐτὸν παπᾶν τῶν μποριμῶν ἀλλ' οὐτὸς εἶναι οὐλως ἄμιορφος⁶". "Άμιορφος δὲ καὶ ἀδιόμοτος καὶ διὸ τούτῳ οὐδιανήτος ὃν λέγεται «μηδὲν» (nihilum)⁷: εὐδόγησε, διότι διὸ εἶναι οἱ τῶν δύντων ἀλλ' ὑπάρχει ὑπὲρ πάντα λεγόμενον καὶ γνωρίμιαν⁸". "Εντιδή δηλαδὴ οὐδεμία ὑπάρχει πρὸς τὸν θεὸν ἀντίθετα, διὸ δύναται νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ὁρισμένον «τί» (Quid) κατὰ διάκρισιν καὶ ἀντίθετον πρὸς ἔτερον «τί». Δι' αὐτὸν δὲ τοῦτο, ὅτι δὲ θεὸς διὸ εἶναι «τί», γνώσκει περὶ ἕαυτοῦ μόνον δτε εἶναι οὐχὶ δὲ τὸ εἶναι⁹". "Εντιδή γάρ δὲν προέρχεται ἐλάττωσις, ἀλλὰ τονναντίον αἴσημος τῆς θείας οὐδιανειδησίας: διότι μὴ γινώσκων δὲ θεῖος τὸ εἶναι γινώσκει ἕαυτὸν τῇ ἀληθείᾳ ὡς θεόν, τουτέστι γινώσκει ἕαυτὸν οὐχὶ ὡς τὸν δύτον ἀλλ' ὡς οὐσίαν ὑπὲρ πάντα τὰ δύτα μπάρχονταν¹⁰". "Τούτουν οὗτοις ἔχόντων, ἐὰν εἰς τὸν ὑπὲρ πάντα τὰ κατηγορήματα μετάρχουνται θεὸν

¹ Αὐτ. 1, 18. 2, 28. 5, 26.

² Αὐτ. 1, 14.

³ Αὐτ. 1, 15.

⁴ Αὐτ. 1, 15. 16. 1, 20. 21. 1, 63. 78.

⁵ 2, 1.

⁶ 3. 19 «Dum vero (divina bonitas) incomprehensibilis intelligitur, per excellentiam nihilum non inumerito vocitatur».

⁷ 1, 39.

⁸ 2, 28. «Deus itaque nescit se, quid est, quia non est quid; incomprehensibilis quippe in alio et sibi ipsi et omni intellectui».

⁹ 2, 29. «Divina ignorantia nil aliud intelligendum est, nisi incomprehensibilis infinitaque divina scientia».

προσνεμηθῆ πως κατηγόρημα, πρέπει τοῦτο νὰ περιέχῃ κατιώφαιν
άμα καὶ ἀπόφασιν: ὅπερ γίνεται προτασσομένης τοῦ οἰκείου ἐπιθέτου
τῆς προθέσεως ὑπέρ. Ῥητέον λοιπὸν δτὶ δ θεὸς εἶναι ὑπερούσιος,
ὑπέρσοφος (ὑπερσοφία), ὑπεράγαθος, ὑπεραληθῆς (ὑπεραλήθεια),
ὑπεραιώνιος κ.τ.τ. ^{1.}

Εἰ καὶ εἶναι δ θεὸς ὑπερούσιος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδιαγόητος,
ὅμως δὲν λανθάνεται ὅλως ἡμᾶς, ἀλλ' ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν θεοφρα-
νειῶν. Θεοφρανεῖας δὲ λέγει δ ιψιλόσοφος τὸ μὲν τὰ τοῦ κόσμου φαι-
νόμενα; ἐν τοῖς δ θεός ἀποκαλύπτεται, τὸ δὲ τὴν κατὰ συγκατάβασιν
τῇ ἀνθρωπίᾳ φύσει γινομένην ἄμεσον τοῦ θεοῦ ἀποκάλυψιν διὰ τοῦ
φροτος τῆς θεῖας χάριτος ^{2.} Εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ὑπάρχουσιν ἀμφότερα
τὰ εὖδη τῶν θεοφρανειῶν, ὅν τὸ δεύτερον, τὸ τῆς ἐσωτερικῆς θεοφρα-
νείας εἶδος, εἶναι κατὰ τὴν σιφῆγειαν καὶ τελειότητα τῆς γνώσεως
ὑπέρτερὸν τοῦ πρώτου ^{3.} Διὰ τῶν θεοφρανειῶν καὶ κατ' ἔξοχὴν διὰ
τῆς ἐσωτερικῆς θεοφρανείας καθίσταται δινατὸν νὰ ἀντιφοιτῶμεν εἰς
ἄμεσον τοῦ θεοῦ ἐποπτείαν ^{4.} Διὰ τῶν θεοφρανειῶν λοιπὸν γινόσκον-
ται καὶ τὰ τοία τῆς θεότητος πρόσωπα. Ἐκ μὲν τῆς τῶν ὄντων ὑπάρ-
χεως διέγνωσαν οἱ θεολόγοι δτὶ ὑπάρχει θεός, ἐκ δὲ τῆς θαυμαστῆς
αὐτῶν τάξεως δτὶ δ θεὸς εἶναι οὐράς, ἐκ δὲ τῆς σταυτερᾶς κινήσεως
(ex statu mobili) δτὶ δ θεὸς ζῆ. Καὶ διὰ μὲν τῆς ὑπάρχεως νοοῦσι
τὸν πατέρα, διὰ δὲ τῆς σοφίας τὸν υἱόν, διὰ δὲ τῆς ζωῆς τὸ μῆτρον
πνεῦμα ^{5.}

5. Ἡ δευτέρα φύσις. Λύτη περιλαμβάνει τὰς ίδεας, τὰ πρῶτα
τῶν ὄντων αἵτια, τὰ τῶν αἰσθητῶν πρότυπα καὶ τὰς ἀναλλοιώτους
ἀρχάς, ἃς δ Σωτῆτος καλεῖ καὶ πρωτότυπα (prototypa), προορίσματα
(prædestinationes), παραδείγματα (exempla), ίδεας (ideæ). Ταῦτα
συναποτελοῦσι τὸν θεῖον Λόγον καὶ δημιουργοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ.
Ἄλλὰ πῶς δῷμι πρέπει νὰ νοηθῇ ἡ τῶν πρώτων αἵτιων δημιουργία;
Τὰ πρῶτα, λέγει, αἵτια (τὰς ίδεας) ἐδημιούργησεν δ θεὸς ἐξ ἑαυτοῦ,
κατ' ὅσον ἐν οὐδεμιᾷ οὐσίᾳ ενδισκόμενος κατέρχεται ἐκ τῆς ἀποφά-
σεως πασῶν τῶν οὐσιῶν εἰς τὴν κατάφασιν τοῦ συνόλου αὐτῶν, κα-
τέρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς ἑαυτὸν οἴονει ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τι. Ὁ θεὸς

¹ 1, 14. ἔξ.

² 5, 26. 1, 9.

³ 1, 10.

⁴ 5, 26. 1, 23.

⁵ 1, 13.

οὗτο γίνεται ἐν τοῖς πρώτοις μέτοις· ἐν αὐτοῖς δημιουργοὶ θυστοὶ
ἀνακύπτοντι ἐκ τῶν πλοροφήτων τῆς βασιλείας φύσιοι· βασιλοί, ἐν τοῖς εἰναι
καὶ ἑαυτῷ ἀγνοιστοῖς. Κατέργηται τὸς τοῦ μόνου ἀρχὴς καὶ οἶνοι
δημιουργῶν αὐτὸς ἑαυτὸν ποιεῖται ἀρχὴν τοῦ νόον· ἔνειν τοῦτο. Λοιπὸν δὲ
θεὸς μὴ ἔχον πρότερον μορφὴν καὶ ὅν μηδέν λαμβάνει μορφὴν ὡρί-
ζων ἑαυτὸν ὡς ἴδειτον κοιτάν. Καὶ ἐνῷ ὅλος καὶ τὸν βασιλόν ὃν δὲν γι-
νώσκει ἑαυτὸν ὡς τι, ἐν ταῖς ἴδειαις γνωσκει βασιλόν ὃς ὥριομένιον τι.
Τοῦτο δὴ εἶναι τις γένεσις τοῦ Θεοῦ, μεταβολὴ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς
στού εἰς τὴν φυσικήν οὐσίαν. Ἔν τολμαὶ λέξεων ὁ ἴδειτος κόσμος
εἶναι οὐδὲν ἄλλο· οὐ αὐτὸς ὁ θεὸς ἐν τῷ οπιδίῳ τῆς μονομένης ἐγρ-
γείας. Εἶναι δὲ οὐ ἐν τῷ θεῷ λόγῳ δημιουργὸς τοῦ ἴδειτον κόσμου
ἄλδιος καὶ ἀταχος. Λιότι, ἢν ἐδημιουργεῖ ὁ θεὸς ἐν χρόνῳ τῷ αὐτοῦ
αἵτια, οὐδηματογόνα θὰ ἦτο πρὸς τὸν θεόν με τὸ πρότεροντος αὐτὸς
τὴν οὐσίαν· ἀλλ’ οὐ θεὸς εἶναι κριτῶνς ἀντεπιβεβηράντος. Τὰ αρστεῖα
ἄρα αἵτια εἶναι ἄλδια πλὴν ὅτι οὐ ἀδειάτης αὐτοῦ διαφέρει τῆς τοῦ
Θεοῦ. Οὐ μὲν θεὸς δηλονότι εἶναι φύσις ἄλδια, μεταβολὴ δημιουργῆσθε,
τὰ δὲ πρῶτα τῶν δύντων αἵτια εἶναι κατὰ τοπικό μόνον ἄλδια, καὶ
ὅσον ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἄλδια²; Εἰπεδὴ ὁ θεὸς ἐν τοῖς
πρώτοις αἵτιοις ἑαυτὸν δημιουργεῖ καὶ φυγεῖν απεῖ, δίνεται γὰρ
λεχθῆται εὐλόγως ὅτι ὁ θεὸς δὲν μηδέποτε καὶ δὴν ἦτο οὐδὲν αὐτὸν δη-
μιουργήσῃ τὸν (ἴδειτον) κόσμον, ὅποις τῇ φύσιτι μόνον καὶ οὐχὶ τῷ
χρόνῳ εἶναι τοῦ Θεοῦ υπερέργος. Τὸ μηδέν, οὐδὲ οὐδὲ τὸν ἴδειτον
κόσμον ἐδημιουργησεν, εἶναι αὐτὸς ὁ θεὸς βασιλούμενος, οὐ δὲν ἐνέργεια,
δι’ οὓς καὶ ἐν οὐδὲν ἑαυτὸν δημιουργεῖ, εἶναι γάρ τοις³. Άλλα γόμοια καὶ
ποίησις ταυτίζονται ἐν αὐτῷ· νοεῖ τὰ δύντα ποιῶν αὐτὸς καὶ απεῖ τὰ
δύντα νοῶν αὐτά⁴. Καὶ γάρ τοις ἐρωτᾶται, πῶς ἐν τῷ ἴδειτον προύργεια
οὐ αἰσθητὸς κόσμος καὶ τὰς αὐτῶν οὐ προσάλλειλος οὐχέται. Ηγένετο τὰ
ἐρωτήματα ταῦτα ἀπόκρισις ἀγει εἰς τὴν περὶ τῆς τοῦτος φύσιτος
θεωρίαν.

6. **Η τρετη φύσις.** Αὕτη είναι τὸ σύνολον τῶν καὶ τῶν ἔχοντων
ὄντων. Πρὸς ἐρμηνείαν δὲ αὐτῶν δομάται δὲ Σκοτος ἀπὸ τῆς μορφῆς.

3, 23, 25,

2, 21.

³ De divis uat. 3, 19. «Ineffabilem et incomprehensibilem divinam bonitatis (naturae) inaccessiblemque claritatem omnibus intellectibus sive humanis sive angelicis incognitam — superessentialis est enim et supernaturalis — eo nomine (nibili) significatam crediderim». E. V. ANTONIAZ 2006

* 3, 8, 3, 17.

καθ' ήν τὸ καθόλου ἔχει ἀληθῆ ὑπαρξίαν τὰ δὲ μερικὰ εἶναι παροδικὰ φαινόμενα ἔκεινου. Ἡ καθόλου οὐσία ἀμέριστος οὖσα καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀναλλοίωτος μερίζεται εἰς γένη καὶ εἴδη καὶ ἀτομα. Ἀλλὰ παρὰ τὸν τοιοῦτον μερισμὸν μένει ἀεὶ ἡ οὐσία ἐν ἑαυτῇ ἀδιαιρετος ἐνότης καὶ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν ἀπλῆ ἄμα καὶ πολλαπλῆ¹. Οὕτω τὰ καθ' ἑκαστον πάντα εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἐν καὶ τὸ αὐτό· ἡ δὲ ὑλη, καθ' ήν διαφέρουσι καὶ ἔχουσι μερικὴν ὑπαρξίαν, ἀνάγεται εἰς ἀσωμάτους ποιότητας καὶ νοητὰς ἴδιότητας². Ἐνῷ δηλαδὴ ἡ οὐσία καὶ³ ἑαυτὴν οὐδὲν ἐπιδέχεται συμβεβηκός, κατερχομένη εἰς τὰ καθ' ἑκαστον λαμβάνει συμβεβηκότα, νοητὰς ἴδιότητας, αἵτινες συνενούμεναι παρέχουσι τὴν ἔμφασιν τοῦ σώματος. Τὸ λεγόμενον ἂρα σῶμα εἶναι κινήσις εἰπεῖν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τινα οὐσίαν συρροῆς συμβεβηκότων καὶ μάλιστα τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ⁴. Μόνη δὲ οὐσία εἶναι καὶ τοῖς καὶ⁵ ἑκαστον τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀνώλευθον, τὰ δὲ συμβεβηκότα αὐτῆς ὑφίστανται ἀδιάλειπτον κίνησιν καὶ μεταβολήν⁶ ἐντεῦθεν προέρχεται δὲ ἀλλοίωσις καὶ φθισμὸς τῶν ὅντων τῶν αἰσθητῶν⁷. Λοιπὸν τὰ σώματα καὶ ἐν συνόλῳ τὰ αἰσθητὰ δὲν ἔχουσιν ἵδιαν τιγά καὶ⁸ ἑαυτὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν, ἀλλ' εἶναι παροδικὰ εἰκόνες καὶ σκιαὶ τῆς ἀληθοῦς οὐσίας⁹.

Ἡ τρίτη φύσις δὲν ἔχει τινὰ διάφορον τῆς δευτέραις πραγματικότητα ἀλλ' ἀμφότεραι εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἐν καὶ διακρίνονται μόνον κατὰ τῆς κατάστασιν. Ἐνῷ δηλαδὴ ἡ οὐσία ἐν τῷ θείῳ λόγῳ ὑπάρχει καθαρὰ ἐνότης καὶ ἐλευθέρα πάσης διαφορᾶς, ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ διακρίνεται εἰς γένη καὶ εἴδη καὶ λαμβάνει ἐν ταῖς κατωτάταις τῆς ἀνακτύξεως βαθμῖσι τὰ συμβεβηκότα¹⁰. Τὰ πρῶτα αἵτια κατέρχονται μὲν εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν

¹ 1, 47. 49. «Οὐσία tota in singulis suis formis speciebusque est, nec major in omnibus simul collectis, nec minor in singulis a se invicem divisis».

² 1, 57. 58. 3, 14. «Quantitates siquidem et qualitates, dum per se incorporeae sint, in unum vero coeuntes informem efficiunt materiam, quae adjectis formis coloribusque in diversa corpora mouentur».

³ 1, 58. 59. 90. 2, 29. «Universalis essentia nullum in se accidens recipit; in suis quippe sub divisionibus usque ad individua pervenientibus, accidentium capax est, ipsa vero in se ipsa simplex est, nullique accidentium subjecta».

⁴ 1, 30. 3, 27.

⁵ 5, 25.

⁶ 2, 20. 3, 8.

ἀλλὰ διαφυλάττουσι τὴν ἑαυτῶν ἐνότητα καὶ τὴν μεταπόδημον ἐν τῷ θείῳ λόγῳ ὑπαρξίᾳ¹.

Οὐχὶ διαφύρωσις ἔχει καὶ ἡ μεταξὺ πρώτης καὶ τρίτης θεοῦ καὶ κόσμου σχέσις, οἵτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ προκειμένου αὐτούματος. Ὁ Σκῶτος συνομολογεῖ μὲν ὅτι ἡ δημιουργία ἐγένετο ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀλλὰ πᾶσαν φροντίδα ἐπιδεικνύει ὅποις αὕτη μὴ νοηθῇ κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς συγῆθους θεολογίας ἀλλὰ σημαράνος τούς μοχαῖς αὗτοῖς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τῶν πρώτων αἰτίων δημιουργίας οὐδὲν ἄλλο, ἀς εἴδομεν, εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ θεοῦ, ἀνοδος αὗτοῦ ἐκ τοῦ ἀπορρήτου βάθους τοῦ μηδενός, ἡ δὲ τρίτη φύσις δὲν εἶναι κατὰ τὴν οὐδούτην διάφορος τῶν πρώτων αἰτίων, διὰ τοῦτο ἡ τῆς τρίτης φύσεως δημιουργία εἶναι ὀπικύτως ἐμφάνισις τοῦ θεοῦ καὶ θεόδος αὗτοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Τὸ δὲ μηδέν, ἐξ οὗ δὲ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιουργήσαντον, εἶναι κατὰ τὰ εἰσημένα αὐτὸς δὲ θεὸς ἐν τῇ μετερισμῷ αὕτοῦ φύσις. Λαμβούμενος δὲ φιλόσοφος ἀποτραίνεται πιθατηρῶν ὅτι δὲ θεὸς ἐπὶ τῇ μετερισμῷ φύσεως, ἐν ᾧ δύνομάζεται μὴ ὅν καὶ μηδέν, κατευργάμμυνος δημιουργεῖται ὑφ̄ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς πρώτοις αἰτίοις καὶ γίνεται μοχὴ πάσις οὐσίας, πάσις ζωῆς, πάσις νοήσεως. Εἰτα δὲ τὸν πρώτον αἰτίον κατέρχεται εἰς τὰ ἀποτελέσματα καὶ γίνεται ἐν αὐτοῖς. Οὕτω προσήνεγκτον ἐν ὀρισμένῃ τάξει ἐπὶ πάντα ποτὶ πάντα καὶ γίνεται πάντας ἐν πάνταις γιατροῖς νὰ παύσηται ὅγει υπὲρ πάντα².

Ἐν τούτοις εἶναι προφαγὴς ἡ νεοκλασικαὶ θεωρίας τῆς ἀπορροῆς. «Η ἔνιαίν πάντων οὐσία εἶναι ἐπὶ τέλος ή θεία οὐσίας» καὶ θεός εἶναι ἡ οὐσία πάντων». «Ο θεός καὶ ἡ δημιουργία δὲν εἶναι δύο ἀλλήλων διάφορα δύντα ἀλλ᾽ ἐν καὶ τὸ αὐτό»³.

7. **Ἡ τετάρτη φύσις.** «Ο αἰσθητὸς κόσμος, ὅποις προϊκίθεν ἐκ τοῦ θεοῦ, οὗτος καὶ θὰ ἐπινέλθῃ εἰς αὐτόν, διότι τέλος πάσις κανήσεως εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς⁴. ὅλος δὲ κόσμος πρέπει νὰ ἐπινέλθῃ εἰς τὴν ἐξ ἡς ὀρμήθη ἀρχήν, ἐν ᾧ θὰ εῖναι τὴν τελείωσιν⁵. Ηδύτες λοιπὸν θὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν θεόν ὡς τὸν τελικὸν σπουδόν, ἵνα ἐν Ἀνέγνω ἀείδιως καὶ ἀγαλλοιώτως θευχάσωσιν. Η ἐπίνοδος αὕτη τελεῖται κατὰ

¹ 2, 18. 5, 14.

² 3, 20.

³ 1, 3. 3, 17.

⁴ 5, 3. «Finis enim totius motus est principium sui... quod exprimit et quo reperto cessabit, non ut substantia eius pereat, sed ut in duas rationes, ex quibus profectus est, revertatur».

⁵ 2, 12. 4, 5.

βαθμούς. Τὰ μὲν αἰσθητὰ ἐπανέρχονται εἰς τὰς ἀρχεγόνους αἰτίας, καθ' ὃσον ἀποτίθενται τὴν αἰσθητὴν μορφὴν καὶ περιβάλλονται λαμπρότητα ἢν τῷ θείῳ λόγῳ. Καὶ οἱ ἀνθρωποι δὲ ἐπανέρχονται εἰς τὸν Παράδεισον, τουτέστιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, εἰς τὰ ἐν τῷ θείῳ λόγῳ πρωτότυπα.¹ Άλλ' οἱ ἐκλεκτοὶ ὅμως ἀνέρχονται ἔτι ὑψηλότερον· δὲν ἐπανέρχονται μόνον εἰς τὸν Παράδεισον ἀλλὰ καὶ ἐσθίουσιν ἐκ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, τ. ἐ. ἐνοῦνται μετὰ τοῦ θεοῦ, θεοῦνται². Παραδόξως δὲ διδάσκει ὁ Σκῶτος ὅτι τὰ ὄντα καὶ δὴ καὶ οἱ ἀνθρωποι ἐν τῇ βαθμιαίᾳ εἰς τὸν θεὸν ἐπιστροφῇ δὲν ἀποβάλλουσι τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ τὴν οὐσίαν. Διότι τὸ κατώτερον μεταβαῖνον εἰς τὸ ἀνώτερον οὐδαμῶς ἀποβάλλει τὴν ίδιαν αὐτοῦ φύσιν ἀλλὰ μόνον αἴρεται εἰς τελειοτέραν κατάστασιν. Τὰ κατώτερα, λέγει, ἔλκονται κατὰ φύσιν ὑπὸ τῶν ἀνιστέρων καὶ ἀπορροφῶνται ὡς αὐτῶν, οὐχὶ ὅπως μὴ ὑπάρχωσιν ἀλλ᾽ ὅπως ἐν ἐκείνοις μᾶλλον σώζονται καὶ ὑπάρχωσιν καὶ ἐν ᾧ σιν³. "Οποις λοιπὸν ὁ ἀηδὸν δὲν ἀποβάλλει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὅταν ὑπὸ τοῦ φωτὸς καταγασθεὶς φαίνηται μόνον ὡς φῶς, οὐδὲ πάλιν ὁ σίδηρος ἢ ἄλλο τι μέταλλον ἀποβάλλει τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ὅταν διαπυρωθεὶς φαίνηται ὡς καθαρὸν πῦρ, — οὗτοι καὶ ὁ ἀνθρωπος δὲν ἔξισταται τῆς ίδιας αὐτοῦ φύσεως, καὶ ὅταν ἐνωθῇ τόσον μετὰ τοῦ θεοῦ ὥστε μόνον δὲν φαίνεται ὑπάρχη ἐν αὐτῷ. Τὸ αὐτὸν ἴσχυει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὄντων⁴. "Οποις μὲν ἔχει, ή εἰς τὸν θεὸν ἐπάνοδος τῆς δημιουργίας τελεῖται διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θείου λόγου, διὸ ης μόνης ὁ δημιουργηθεὶς κόσμος, ή, ὡς λέγει ὁ Σκῶτος, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν αἰτίων, σώζεται ἐν τῷ θεῷ. Λαμβάνων ὁ θεῖος λόγος τὴν ἀνθρωπένην φύσιν, ἐν ᾧ πᾶσα δρατὴ καὶ ἀδρατος δημιουργία περιέχεται, λαμβάνει τὴν δικήν δημιουργίαν καὶ ἐνοῖ ταύτην ἑαυτῷ. "Ωστε ἐν τῷ Χριστῷ ἐπιστρέφει ή δική δημιουργία εἰς ἑαυτὴν καὶ εὑρίσκει τὴν θέωσιν (Deificatio)⁵. Οὗτο τερματίζεται τοῦ κόσμου ή λειτουργία. "Η θεία φύσις παύεται δημιουργοῦσα, εὐθὺς ὡς πάντα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἀείδίους αὐτῶν αἰτίας, ἐν ᾧ καὶ θὰ μένωσιν ἀείδίως. Τότε δὲν φαίνεται πάντα ἐν πᾶσι καὶ ή δημιουργία δική θὰ σκιασθῇ ὥσπερ τὰ ἀστρα παντάλοντος τοῦ ήλιου⁶.

¹ 5, 36.² 5, 8.³ Ἐνθ. ἀνωτ.⁴ 5, 25. 28.⁵ 3, 23. «Iam desinit creare, omnibus in suas aeternas rationes, in quibus aeternaliter manebunt et manent, conversis, appellatione quoque

8. Ανθρωπολογία. "Οπος πάντις οὗτος καὶ ὁ ἀνθρώπος εἶναι κατὰ τὴν ἐνδοτάτην αὐτοῦ οὐσίαν θεῖον διανόμειν καὶ δύναται γὰρ δρισθῆναι ὡς ἔννοιά τις ἐν τῷ θείῳ λόγῳ ἀνθρώπος γινομένη¹. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις περιέχει ἐν ἑαυτῇ πάσις τὰς ἐν τῷ δημιουργηθέντι κόσμῳ διακεκριμένας ἀπὸ ἀλλήλων ἴδιοτητας καὶ δύναται δικαίως γὰρ δονομασθῆναι πάντων τῶν δημιουργημάτων ἐργαστήριον. Τρέπεται δηλαδὴ ὡς ἄγγελος, πολλογίζεται ὡς ἀνθρώπος, αἰσθάνεται ὡς ἄλογος ζῶν, οἷος ὡς φυτόν καὶ σύγκειται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἐνὶ λόγῳ εἶναι ἀληθῆς μικρόκοσμος². Εἶναι δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰδομέναι καὶ πεποιημέναι πάντα, οὐδὲ μόνον διότι τὰ γνωρίσματα τῶν δημιουργημάτων πάντα περιέχονται, ὡς εἴδομεν, ἐν αὐτῷ³ ἀλλὰ καὶ διότι ἔργα πάντων ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐντητεύθη. Οὐ πάροχονται δηλαδὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμφυτοι οἱ ἔννοια πάντων· τὸν δὲ μὴ ἔχομεν συγείδησιν τούτων καὶ οἱ γνῶσις ἡμῖν εἶναι αράδιον ἐλλειπή, αὐτοὶ εἶναι δὲ ἐκ τῆς ἀμαρτίας πεπᾶνται⁴.

Συμφώνως τῇ διακοίνῃ δευτέρᾳ καὶ τούτῃ τρίτῃ παραδέχεται δὲ Σκοτίος διττὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸ οὐτούς οὐτόργητον τοῦ πρώτους αἴτιοις, οἵτοι ἐν τῷ θείῳ λόγῳ, καὶ ταῦτα διοικεῖται ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ. Ἐχομενοι λοιπὸν τὸν ἰδεατὸν ἀνθρώπον ἐν τῷ θείῳ λόγῳ καὶ τὸν ἐμπειρικὸν ἐν τῷ αἰνειδητῷ κόσμῳ. Πρωτόνος μὲν εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀναλλοίωτος, ἀνευ μεταβολῶν καὶ αναβεβηράντον· οὗτος δὲ οὐτόργητος διακεκριμένος εἰς πολλοὺς καὶ τὸν ἐκαπτον ἀνθρώπον, οὐτονος ἔχονται πλῆθος συμβεβηκότων καὶ κατ' ἀναλογίαν δὲν εἶναι ἀλλαζόντας αὐτοὶ αὐθετοὶ καὶ μεταβλητοί⁵. Ὁ ἐμπειρικὸς ἀνθρώπος αἰγάλευτος ἐκ σόματος καὶ ψυχῆς, οἵτις εἶναι μέν καὶ τὴν οὐσίαν⁶, ἀλλὰ καὶ νοοῦ-

creaturae significari desistentibus; Deus enim omnia in omnibus erit, et omnis creatura obumbrabitur, in Deum videlicet conversa, sicut astra sole oriente».

¹ 4, 7. «Possimus ergo hominem definire sic: Homo est ratio quaedam intellectualis in mente divina aeternaliter facta».

² 4, 7, 8, 87, 4, 10. «Proinde post mundi visibilis ornatus narrationem introduceatur homo veluti omnium conclusio, ut intelligeretur, quod omnia quae ante ipsum condita narrantur, in ipso universaliter comprehenduntur».

³ Πρβλ. 4, 7, 4, 5.

⁴ 4, 7.

⁵ 4, 7.

⁶ 4, 5. «Duas animas in uno homine nec ratio nec divina auctoritas sinit me arbitrari, imo etiam prohibet».

ἀόρατος καὶ ἀσώματος¹, διὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μερῶν διήκουσα ἄλλ² ὑπ³ αὐτῶν μὴ περικλειομένη⁴. Ἡ ψυχὴ δημιουργεῖ αὐτὴ τὸ ἔαυτῆς σῶμα καὶ εἶναι ἀρχὴ πάσης κατ⁵ αἰσθησιγ ἀντιλήψεως καὶ ἐπιθυμίας καὶ κινήσεως⁶. Ἐδημιουργήθη δὲ κατ⁷ εἰκόνα τοῦ θεοῦ. διότι ὅπως δὲ θεὸς διήκει διὰ πάντων καὶ ὑπ⁸ οὐδενὸς περικλείεται, οὗτος καὶ ἡ ψυχὴ οἰκεῖ τὸ ἔαυτῆς σῶμα χωρὶς νὰ περικλείηται ὑπ⁹ αὐτοῦ· καὶ πάλιν ὅπως περὶ τοῦ θεοῦ οὗτος καὶ περὶ τῆς ψυχῆς δύναται νὰ λεχθῇ δτι εἶναι οὐχὶ τὸ εἶναι¹⁰. Πρὸς δὲ ἔτι ἔχει καὶ δύναμιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν σωματικῶν δργάνων, τὴν γνωστικὴν δύναμιν¹¹.

‘Ο ἀνθρωπος ἔχει ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν γνωστικὴν δύναμιν. Ἡ μὲν ἀνωτέρα διακρίνεται εἰς νοῦν καὶ λόγον καὶ διάνοιαν. ‘Ο νοῦς (*intellectus*) ἔχει θεωρητικὴν δύναμιν καὶ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως τὸν θεόν, ὃς εἶναι οὗτος καθ¹² ἔαυτὸν ὑπὲρ πᾶν ὃν καὶ μὴ δὲν δὲ λόγος (*ratio*) εἶναι ἐπιτήδειος πρὸς γνῶσιν τῶν ἐν τῷ θεῷ θεῷ ιδεῶν, τουτέστιν ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν φύσιν· τέλος ἡ διάνοια (*sensus interior*) ἔχει ὑποκείμενον τὴν τρίτην φύσιν καὶ σκοπεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσίαν ἐκ τῶν φαινομένων. Ἡ δὲ κατωτέρα γνωστικὴ δύναμις περιλαμβάνει τὴν ἐξωτερικὴν αἰσθησιν καὶ παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν γνῶσιν τῶν αἰσθητῶν¹³. Λαμβάνομεν δὲ τὴν γνῶσιν κατὰ δύο τρόπους, ἡ ἀφορμῶμενοι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων¹⁴ ἢ μεταχειριζόμενοι τὴν «γνωστικὴν ἐνόρασιν» (*gnosticus intuitus*), καθ¹⁵ ἣν δὲν ἀνθρώπινος λόγος χωρεῖ ἐν τῇ γνώσει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θείας οὐσίας¹⁶. Ἡ ἀνθρωπίνη νόησις εἶναι κατὰ βάθος θεία καὶ στοιχεῖ ταῖς κινήσεσι τῆς

¹ 2, 23. «*Anima est simplex natura et individua.*

² 4, 11.

³ 2, 24. ‘Η ψυχὴ κινεῖ τὸ σῶμα διὰ λειτῆς τινος οὐσίας, ἥτις εἶναι φιοτεινὴ καὶ ἀεροειδής.

⁴ 4, 11.

⁵ 2, 13. 23.

⁶ 2, 23.

⁷ Σημειώδες δτι αἱ γενικώταται ἔννοιαι, ἥτοι αἱ κατηγορίαι, δὲν εἶναι πλάσματα τοῦ νοῦ ἄλλ¹⁷ ἐμφαίγουσι τὰ ὑπέρτατα γένη πάντων τῶν δημιουργημάτων. *De div. nat. 1,14. 1,27. 4,4.* «*ars illa quae dividit genera in species et species in genera resolvit, quae dialektikὴ λέγεται, non ab humanis machinationibus sit facta, sed in natura rerum ab auctore omnipotenti artium condita, et sapientibus inventa et ad utilitatem solerti reorum indagine usitata.*»

⁸ ‘Ἐν τῶν θεμελιωδῶν διανοημάτων τοῦ Σκότου εἶναι δὲ ταυτισμὸς τῶν βαθμῶν τῆς λογικῆς ἀφαιρέσεως πρὸς τὰς βαθμῖδας τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως.

θείας οὐσίας¹. Εἶναι δ' εὐνόμιον ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου γνῶση θεοῦ, ζεῖται ως ἀπεριόριστος, διπότε ἐν αὐτῷ νοεῖται αὐτὸς ὁ Θεός.

Μὴ δυνάμενος ὁ Σκῶτος, μὲν καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοί, νὰ ἔρμηνεύσῃ κατὰ φυσικὸν τρόπον τὴν ἐκ τοῦ Ιδεατοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἐμπειρικὸν μετάβασιν καταφεύγει εἰς τὴν ἄγνοιαν εἰς διὰ τὴν ἀμαρτίαν πτώσεως.² Ο πρῶτος δηλαδὴ ἀνθρώπος ὁ πατέρας εἰχόντες καὶ διοστούσιν τοῦ θεοῦ δημιουργῆς θεῖος ἀντὸς δὲ ἐν τῷ θεϊκῷ λόγῳ Ιδεατὸς ἀνθρωπός· εἶχε σύμμαχον τοεδὸν καὶ μάλιστα, ἀμύνατον καὶ ἀθάνατον, ἔθεστο δὲ πάντα ἐν τῷ Λόγῳ ἐκείνῳ ἀμέσως καὶ ἐνεργῶς οὐδαμῶς χοήζων αἰσθήσεων ή τοκισῆς καὶ χρονικῆς κανίζεται.³ Άλλοι πρωφεῖς μᾶλλον πρὸς ἑαυτὸν ή πρὸς τὸν θεόν τον ἥμαρτον καὶ ἀμιστὸν ἔξεπεσε τῆς Ιδεατῆς ἐκείνης καταστάσεως καὶ περιβλήθη ἐπὶ παρὸν ἔνυλον σῶμα.⁴ Εξεβλήθη τοῦ Ηλιομετεώρου, τοιούτουν ἐξεβλήθην ἐν τῆς ἀρχῆθεν ἐνότητος εἰς τὸν ἔνυλον μαρμαρὸν καὶ τὸν αἰλῆθος· ἀπόλεσε τὴν προτέραν τελείαν γνῶσην καὶ περιβλήθην εἰς διενήν θεατοῦ τε καὶ τοῦ δημιουργοῦ ἄγνοιαν.⁵ Ήσπερός προσέλθει διὰ τὴν ἀμιστίαν τὸν τακτεύον τῶν ἐπιθυμιῶν βίου, τὸ Κρόδες οὖμα καὶ τὸν φύλον τὴν διάκρισιν, δι'⁶ ης διαδέχεται τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ μεταδίδεται ἡ ἀμαρτία.⁷ Καίτοι δὲ διὰ τὴν ἀμιστίαν ή ἀνθρωπατενη φύσις κατέπεσεν εἰς κατάστασιν μὴ δυναμένην νὰ περιβληθῇ πρὸς τὴν προτέραν, όμως δὲν ἀπέβαλεν ὅλην τὴν θεατήριαν ἀξίαν. Η ἀνθρωπατενη φύσις διατηρεῖ τοῦ μάλλους αὐτῆς τὴν ἀνατήν καὶ τῆς οὐδετερᾶς τὴν ἀπεριότητα. Καὶ ἀπόλεσε μὲν δὲν ὁ ἀνθρωπός τὴν μακαριότηταν, ής δὲν ἀπέλανεν εἰ μὴ ἡμάρτανεν, ἀλλὰ διατελεῖ ἔχον τὴν εὐείγα καὶ ὄμοιωσιν τοῦ θεοῦ οὐδὲ⁸ ἐστεργήθη τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας.⁹ Οὐχ ἦτον διατηρεῖ τὸ νοεδὸν σῶμα πλὴν ὅτι περιπατάτεται ἵνα τοῦ ἔγκλου¹⁰.

¹ "Ἐνθ" ἀνωτέρω.

² 2,1. 2,23. 4,25.

³ 2,25 καὶ 26.

⁴ 4,9.

⁵ 2,23. 5,7. 4,12. 2,1. 4,23.

⁶ 5,6. 2,5. 3,35. 4,9. Ο ἀνθρωπός ἔχει οὐ μόνον λόγον ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐδεμιᾶς ἀνάγκης περιοριζομένην βούλησιν, ὃς ης προέρχεται ή ἐλευθερία αὐτοῦ (De praedest. 8,2. 5,4. 8,6). Η βούλησις ἔχει ἐλευθέρων πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν κίνησιν, ητις ἡρτηται ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ εἰς ή ἀναφέρεται μποκεμένου. Τὸ κακὸν ἀρα δὲν κεῖται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀλλ' ἐν τῇ διαστροφῇ καὶ ὀλόγῳ κινήσει τῆς ἐλευθέρας καὶ ἐλλόγου φυχῆς. ¹¹ De div. nat. 4,16.

⁷ 4,9.

Καθόλου δ' είπειν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς περὶ πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτῆς διδασκαλίας ὄκολου θεῖ ὁ φιλόσοφος Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης καὶ παρέχει ἀλληγορικὴν ἔρμηνείαν τῆς ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ διηγήσεως τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

9. ***Επισημησία.** Αναθεωροῦντες τὰ εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι εὐθὺς γίνεται ἔκδηλος ὁ πανθεϊκὸς τῆς προκειμένης φιλοσοφίας χαρακτήρ. Ὁ θεὸς ἔχειται εἰς τὰ ὄντα καὶ εἶναι ἡ ἐνδοτάτη αὐτῶν οὐσία. Καίτοι δὲ εἶναι ἐν παντὶ καὶ γίνεται πᾶν, ὅμως δὲν ἀναλίσκεται εἰς τὰ ὄντα ἀλλ' εἶναι καὶ μένει καθ' ἑαυτὸν ὡς ἀμέριστος καὶ ἀπειρος μονὸς μπέρ τὸν κόσμον. "Ωστε ὑπάρχει μάμα καὶ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἔκτὸς αὐτοῦ· καθ' ἑαυτὸν μὲν εἶναι ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων, κατερχάμενος δὲ εἰς τὰ ὄντα ἀναλύεται εἰς τὰς ἀντιθέσεις. Ἐν πᾶσι τούτοις διφρῶμεν ἐπαναλαμβανομένας τὰς θεωρίας τῶν νέων πλατονικῶν. Ἀκριτατος δηλαδὴ τίθεται ὁ θεὸς ὡς ἡ ἀπειρος ἀγαθότης, ὡς τὸ ἀπρόσιτον εἰς πᾶσαν γνῶσιν ὑπερούσιον ὅν. "Υστερον ἔρχεται ὁ θεῖος λόγος ὡς τὸ σύνολον τῶν ἴδεων θεωρούμενος· ἐντεῦθεν ἐκπορεύεται ἡ καθόλου ζωὴ, ἥτις ἐν τοῖς ἐσχάτοις αὐτῆς δρίοις καταλήγει εἰς τὴν ὕλην. Ἡ ὕλη παρίσταται ὡς τὸ τέλος καὶ τὸ ὄριον τῆς ἐκφραινομένης ἰδέας καὶ εἶναι ἀπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὴν οὐσίαν συρροῆς συμβεβηκότων. Ἡ θεμελιώδης λοιπὸν τοῦ συστήματος τούτου ἀρχὴ εἶναι ἡ τῆς ἀπορροῆς, ἥν διεξοδικῶς ἥδη ἀνέπτυξαν οἱ νέοι πλατωνικοί· δυνάμεθα δ' εὐλόγως νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Σκῶτος τὰς ἀρχὰς αὐτῶν μεταβιβάζει εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους¹. Τῶν νέων πλατωνικῶν τὰς θεωρίας ἀρύεται ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐφ' ᾧσον οὔτοι ὑπέστησαν τὴν ἐκείνων ἐπίδρασιν. Τοιοῦτοι εἶναι μάλιστα ὁ Κλήμης, ὁ Ὁριγένης, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ἴδιας ὁ λεγόμενος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ Μάξιμος ὁ διολογητής. Οὐχὶ δ' ἀτόπως ὠνομάσθη ὁ Σκῶτος «Ὥριγένης τῆς Δύσεως». Ἀμφότεροι πειρῶνται νὰ συναρμόσωσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὸν γέον πλατωνισμόν. Καὶ ὁ Σκῶτος ἔξαίρει ἐμφαντικῶς τὴν ἀξίω-

¹ Ἀλλὰ καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν. Τὸν Πλάτωνα θαυμάζει μὲν ὁ Σκῶτος καὶ παρατηρεῖ περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι *philosophorum sumimus* (*De div. nat. 3, 36*) ἀλλ' ἐπιλέγει «ne videar sectam illius sequi» (*3, 37*). Τοῦ Ἀριστοτέλους δὲ τὴν διαίρεσιν (*Μετὰ τὰ φυσ. 12, 7. 1072 καὶ 21*) ὑπομιμήσκει ἡ διάκρισις τῶν τριῶν πρώτων τρύσσεων τοῦ Σκῶτου· οὗτος τὰς τρεῖς ἀριστοτελικὰς ἔννοιας, τὸ κινοῦν ἀκίνητον, τὸ κινοῦν κινούμενον, τὸ κινούμενον παρέλαβε διὰ τοῦ Αὐγουστίνου (*De Civ. Dei 5, 9*).

σιν, δπως δρμώμεθα ἐν τῇ ἱράνῃ καὶ τῇ πίστεως καὶ εὐλαβώμεθα πάντοτε τὸ κῆρος τῆς Γραφῆς. Άλλοι φρουρῶν δὲ διὰ τὰς τροπικὰς καὶ εἰκονικὰς δύσεις αὐτῆς λανθάνεται ἡ καρδια Ἐγγονα ὑποβάλλει τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ νεοπλατωνικὰ διανοήματα. Κατὰ τὴν τοιαύτην μέθοδον ἡδύνατο νὰ εἴπῃ δὲ τῇ ἡ ἀληθῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀληθῆς θρησκεία καὶ τάναπαλιν ἡ ἀληθῆς θρησκεία εἶναι ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία. Ή προδυμία δ' ὅμως τοῦ νὰ συμβιβάσῃ οὐχί δύναται συμβιβαστὰ ἔγαγεν εἰς ἀντιφάσεις. Οὕτω μ. γ. ἡ μὲν φιλοσοφικὴ ἀναλογία ἀπήτει τὴν μετὰ τοῦ θεοῦ τελεῖαν ἔνωσιν κίνητων, τὴν δόσιν πίστης μερικῆς διαφορᾶς καὶ τὸν ἀραινισμὸν τῆς προσωπικῆς αὐτοπνευμοτοσίας. Άλλ' ἡ χριστιανικὴ τοῦ φιλοσόφου πινείδηται, ἀντιτείνονται ἀναγκαῖαι δπως μὴ ἀρνηθῆ τὴν μετὰ θάνατον προποτικὴν αὐτοπνευμοτοσίαν. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀμφιτικαντεύεται μεταξὺ ἀνέγκαιας καὶ ἐλευθερίας, δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ ἀπορροής αὐτοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ, τῆς ὑπὲρ τὸν κόσμον καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρχειας τοῦ θεοῦ. "Οπος ἂν ἔχῃ, ἡ φιλοσοφία τοῦ Σκότου εἶναι παντεῖαι Ἐγγονα χριστιανικὴν καὶ ὑπομιμήσκουσα ἐν πολλοῖς τὴν ὕστερον θεωρίαν τοῦ Σπινόζα. Καὶ φαίνεται μὲν δὲ τὴν παρενοίην ἐν πολλοῖς ὑπὲρ τῶν συγχρόνων, ἀλλ' ἐπιμήθη προστηκόντως ὑπὲρ τῶν μεταγενεστέρων¹, καὶ οὐχεὶς πολλοῖς ἐπιπλεόστους δοκίμην², ἀνεξιστογονίην δὲ ἐν τῷ διαδικατεψι τίσνι³.

¹ Τὴν μεγάλην τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐπιδρασιν μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀντιγράφων τοῦ κυριωτάτου ἔργου αὐτοῦ. Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὰ θεολογικὰ ἔργα τοῦ Βοηθίου ἐτιμάτο σφύρδρα μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰώνος καὶ ἦτο ἐν πολλοῖς χειρογράφοις εὑρέως διαδεδομένον. Η μετάφραστις δὲ καὶ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν ψ—Διονύσιον ἔχοντες μετατρέπειν ἐν τοῖς ὑπομένοις αἱστοῖς ὡς βάσις πρός αποδήμην αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς τὸ κύριον ἔργον του, ὥστε καθὴ τιμῆν τοὺς "Ἐλληνας Πατέρας" ὑπὲρ τοὺς Λατίνους καὶ διδάσκων τὴν πανθεῖαν κατεκρίθη (κατεκρίθη ὑπὸ Λέοντος τοῦ ἐνάτου (1050) καὶ ὑστερον ὑπὸ Ὁνυμολογού τοῦ τρίτου (1225) ἔργῳ φθηνῇ εἰς τὸ πῦρ), ἀπέλαυνε πολλῆς παρὰ πολλῶν τιμῆς.

² Θεωρεῖς τοῦ Σκότου ενδισκομένην παρὰ τῷ Γερμανῷ, Berengar τῷ ἐκ Τουρώνης, Ἀλανῷ de Insulis καὶ ἄλλοις. Τὸ εἰσέτι ἀνέκδοτον σύγγραμμα τοῦ Ὁνυμολογού Augustodunensis «Clavis physice» εἶναι, ὡς λέγεται ὁ Rudes, ἀπλῆ περιληψίς τοῦ De divisione naturae τοῦ Σκότου.

³ Ἐκ τῶν περὶ Σκότου διαλαβόντων μνημονεύομεν τοὺς ἔξης: J. Dräseke, Johau. Scotus Erigena und dessen Gewährsmänner in seinen Werken u. d. Studien zur Gesch. d. Theol. und Kirche τόμ. 9, τεῦχ. 2ος ΠΒλ. τοῦ αὐτοῦ Zeitsch. für wissenschaftl. Theol. 46, 56 καὶ ἕξ. καὶ 47, 121 ἕξ.—P. Baldini, Scoto Erigeua e la filosofia religiosa nel IX secolo, Riv. stor.-crit. 2, 413 ἕξ.—M. Jacquin, Le néoplatonisme de Jean Scot, 4